

CENTRUM BADANIA OPINII SPOŁECZNEJ

SEKRETARIAT
OŚRODEK INFORMACJI

629 - 35 - 69, 628 - 37 - 04
693 - 46 - 92, 625 - 76 - 23

UL. ŻURAWIA 4A, SKR. PT.24
00 - 503 W A R S Z A W A
TELEFAX 629 - 40 - 89

INTERNET

<http://www.cbos.pl>

E-mail: sekretariat@cbos.pl

BS/38/2006

POLITYKA PAŃSTWA WOBEC RODZINY ORAZ DYSKRYMINACJA W MIEJSCU PRACY KOBIEC W CIĄŻY I MATEK MAŁYCH DZIECI

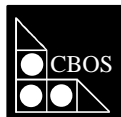
KOMUNIKAT Z BADAŃ

WARSZAWA, MARZEC 2006

PRZEDRUK I ROZPOWSZECHNIANIE MATERIAŁÓW CBOS W CAŁOŚCI LUB W CZĘŚCI ORAZ WYKORZYSTANIE DANYCH EMPIRYCZNYCH
JEST DOZWOLONE WYŁĄCZNIE Z PODANIEM ŹRÓDŁA

Znak jakości przyznany CBOS przez Organizację Firm Badania Opinii i Rynku
28 września 2005 roku

POLITYKA PAŃSTWA WOBEC RODZINY
ORAZ DYSKRYMINACJA W MIEJSCU PRACY Kobiet W CIĄŻY
I MATEK MAŁYCH DZIECI

- ❑ Najczęściej wskazywany **powód zmniejszenia liczby urodzeń** w Polsce to obawy kobiet przed utratą pracy (62%). Dodatkowo 22% badanych zwraca uwagę na trudności z pogodzeniem pracy zawodowej i obowiązków domowych. Prawie trzy piąte respondentów (58%) mówi o złych warunkach mieszkaniowych młodych ludzi, a 42% o braku wsparcia ze strony państwa. Przyczyn spadku urodzeń upatruje się także w obawach przed obniżeniem materialnego poziomu życia (36%) oraz w aktywności zawodowej kobiet (29%). Stosunkowo niewiele osób (16%) sądzi, że ludzie obawiają się, czy sprostają obowiązkom rodzinnym. W ciągu ostatnich sześciu lat wzrosło postrzegane znaczenie obaw przed utratą pracy.
- ❑ Dwa najczęściej wskazywane **sposoby zwiększenia liczby urodzeń** to pomoc dla młodych małżeństw w uzyskaniu mieszkania (54%) i pomoc w powrocie do pracy lub w znalezieniu zatrudnienia dla matek małych dzieci (46%). Średnio co trzeci badany sądzi, że zachętą będą długie płatne urlopy macierzyńskie (36%), ulgi podatkowe dla osób wychowujących dzieci (34%) i przyznawanie wysokich zasiłków dla rodzin w trudnej sytuacji materialnej (32%). Wyplacanie przez państwo pensji niepracującym zawodowo kobietom wychowującym dzieci popiera 28% respondentów. Lepszy dostęp do placówek zapewniających opiekę nad małymi dziećmi byłby dobrą zachętą zdaniem 23% badanych. Niewiele osób (9% wskazań) sądzi, że do rodzenia dzieci mogą zachęcić jednorazowe zasiłki, czyli tzw. becikowe. Korzystanie przez ojców z części urlopu macierzyńskiego uznano za dobrą zachętę 7% respondentów.
- ❑ Dwie trzecie badanych (67%) uważa, że w Polsce rodziłoby się więcej dzieci, gdyby kobiety mogły w łatwiejszy sposób pogodzić pracę zawodową z wychowaniem dzieci. Znacznie mniej liczna grupa (27%) jest zdania, że zwiększenie przyrostu naturalnego nastąpiłoby przede wszystkim w sytuacji, gdyby kobiety nie musiały pracować zawodowo, aby utrzymać rodzinę.
- ❑ Kilka wybranych działań mogących ułatwić matkom powrót do pracy poddaliśmy ocenie badanych pod względem ich postrzeganej skuteczności. Za najważniejsze uznali stworzenie matkom warunków pracy w dogodnych dla nich godzinach lub w niepełnym wymiarze czasu (56% wskazań). Rozwój tanich i dostępnych placówek zapewniających opiekę nad małymi dziećmi za skuteczny sposób uważa dwie piąte respondentów (41%). Nieco mniej osób (39%) sądzi, że sytuację poprawią ulgi dla pracodawców zatrudniających matki wracające do pracy po urlopie wychowawczym. Co czwarty badany (24%) oczekuje zmiany prawa i pracy sądów tak, aby kobietom łatwiej było walczyć z dyskryminacją na rynku pracy, a co siódmy (14%) jest zdania, że pomogą bezpłatne szkolenia zawodowe lub kursy doszkalcające.

Od lat osiemdziesiątych stopniowo spada dzietność kobiet i przyrost naturalny. Społeczeństwo polskie, podobnie jak krajów Europy Zachodniej, staje się coraz starsze. Jest to problem społeczny, który w niedalekiej przyszłości może stać się problemem także gospodarczym. Coraz mniejsza grupa pracujących będzie utrzymywać rosnącą liczebnie populację emerytów.

Postępujący spadek liczby urodzeń ma wiele różnych przyczyn kulturowych i ekonomicznych. Wśród czynników kulturowych zwraca się uwagę na wzrastające aspiracje rodziców i społeczne oczekiwania, jeżeli chodzi o zapewnienie dzieciom jakości życia (przede wszystkim wykształcenia i umiejętności), co powoduje, że ogranicza się ich ilość. Innym czynnikiem jest przemiana roli kobiet w społeczeństwie - zwiększenie ich aktywności zawodowej może ograniczyć im możliwości i chęci posiadania dzieci.

Ekonomiczne czynniki to koszty wychowania dziecka, a także ryzyko, jakie wiąże się z jego urodzeniem. Dotychczasowe badania, w tym także tu omawiane¹, wskazują, że szczególne znaczenie w tej kwestii ma utrata kontaktu z rynkiem pracy i spadek konkurencyjności. Matkom małych dzieci bardzo trudno jest pogodzić obowiązki domowe i zawodowe. Dylemat ten można rozwiązać na dwa sposoby: albo ułatwić kobietom powrót do pracy zawodowej, np. poprzez zorganizowanie opieki nad dziećmi, ochronę prawną czy ulgi podatkowe dla pracodawców, albo też stworzyć system zachęt dla kobiet, aby wycofały się z rynku pracy i zajęły wychowywaniem dzieci (np. przez wydłużenie płatnych urlopów wychowawczych, opłacanie przez państwo składek na ZUS dla osób zajmujących się domem czy też nawet wypłacanie im pensji). Sposoby te stoją ze sobą w sprzeczności, ponieważ np. przedłużanie urlopów macierzyńskich i wychowawczych może obniżyć konkurencyjność matek na rynku pracy.

---

¹ Badanie „Aktualne problemy i wydarzenia” (189) zrealizowano w dniach 3-6 lutego 2006 roku na liczącej 1011 osób reprezentatywnej próbie losowej dorosłych mieszkańców Polski.

Przedmiotem omawianego sondażu była m.in. polityka państwa wobec rodziny oraz sytuacja kobiet w ciąży i matek małych dzieci. Respondenci oceniali działania państwa, wskazywali także przyczyny spadku liczby urodzeń i oceniali możliwe zachęty do prokreacji. Na podstawie ich odpowiedzi podjęliśmy próbę oszacowania skali dyskryminacji w miejscu pracy kobiet w ciąży i matek małych dzieci.

OCENY POLITYKI PAŃSTWA WOBEC RODZINY

Polityka państwa wobec rodziny nie ma zbyt dobrych notowań. Na czterostopniowej skali (ocena bardzo dobra, dobra, dostateczna, niedostateczna) najczęściej wystawiano jej ocenę dostateczną (45% wskazań). Prawie co trzeci respondent (31%) uznał, że polityka ta zasługuje na ocenę niedostateczną. Znacznie rzadziej pojawiały się oceny dobre (15%), natomiast sporadycznie (1%) - bardzo dobre.

W ciągu ostatnich sześciu lat opinie o polityce państwa wobec rodziny poprawiły się: więcej jest osób oceniających ją dobrze, mniej zaś wystawiających oceny niedostateczne. Trzeba jednak pamiętać, że ostatni sondaż w tej sprawie realizowaliśmy pod koniec rządów AWS. Ówczesny gabinet był wtedy bardzo niepopularny i zapewne ta uogólniona niechęć rzutowała też na oceny jego polityki społecznej.

Tabela 1

Ludzie różnie oceniają obecną politykę państwa wobec rodziny. Stosując skalę ocen od bardzo dobrze do niedostatecznie, proszę powiedzieć, jak ocenia Pan(i) obecną politykę państwa wobec rodziny?	Wskazania respondentów według terminów badań		
	IX 1996	II 2000	II 2006
	w procentach		
Dobrze i bardzo dobrze	11	6	16
Dostatecznie	47	41	45
Niedostatecznie	35	46	31
Trudno powiedzieć	6	7	8

Zwolennicy obecnego gabinetu oceniają politykę państwa w tej dziedzinie nieco lepiej niż jego przeciwnicy czy osoby deklarujące stosunek obojętny. Są to różnice niewielkie - w każdej z tych trzech grup najczęściej wystawiano oceny dostateczne.

Tabela 2

Ludzie różnie oceniają obecną politykę państwa wobec rodziny. Stosując skalę ocen od bardzo dobrze do niedostatecznie, proszę powiedzieć, jak ocenia Pan(i) obecną politykę państwa wobec rodziny?	Oceny polityki państwa wobec rodziny wśród		
	zwolenników rządu	obojętnych	przeciwników rządu
	w procentach		
Bardzo dobrze	2	0	0
Dobrze	18	12	11
Dostatecznie	48	43	48
Niedostatecznie	25	39	37
Trudno powiedzieć	6	6	3

Zdaniem większości Polaków (70%), za warunki bytowe rodzin wychowujących dzieci odpowiedzialne są nie tylko rodziny, lecz także państwo. Tylko mniej więcej co siódmy respondent (15%) uważa, że odpowiedzialność spoczywa wyłącznie na rodzinach. Niektórzy (11% wskazań) sądzą, że odpowiedzialność ponosi przede wszystkim państwo. W ciągu ostatnich dziesięciu lat zwiększyły się oczekiwania wobec państwa.

Tabela 3

Ludzie mają różne poglądy na temat obowiązków państwa wobec rodzin wychowujących dzieci. Która z wymienionych niżej opinii w tej sprawie najbliższa jest Pana(i) poglądom? Za warunki bytowe rodzin wychowujących dzieci:	Wskazania respondentów według terminów badań	
	IX 1996	II 2006
	w procentach	
- odpowiedzialne są przede wszystkim same rodziny	35	15
- odpowiedzialne są zarówno same rodziny, jak i państwo	57	70
- odpowiedzialne jest przede wszystkim państwo, które powinno wspierać rodziny	6	11
Trudno powiedzieć	2	4

Opinie na temat tego, czy państwo powinno pomagać wszystkim rodzinom wychowującym dzieci czy tylko tym, które znajdują się w trudnej sytuacji materialnej, są podzielone. Jednak osoby sądzące, że państwo powinno wspierać tylko biednych (53%), przeważają liczebnie nad opowiadającymi się za wsparciem dla wszystkich (43%). Nieliczni (1%) są zdania, że państwo w ogóle nie powinno wspierać rodzin. W ciągu ostatnich sześciu lat zwiększyła się grupa badanych opowiadających się za pomocą dla wszystkich, niezależnie od ich sytuacji materialnej.

Osoby znajdujące się, we własnej ocenie, w złej sytuacji materialnej w większości sądzą, że państwo powinno wspierać tylko rodziny przeżywające trudności. Badani określający swoją sytuację jako średnią lub dobrą mają w tej sprawie podzielone opinie.

Wraz z wykształceniem zwiększa się skłonność do poglądu, że państwo nie powinno różnicować obywateli ze względu na ich sytuację materialną. Wśród osób z wyższym wykształceniem ponad połowa skłania się ku tej opcji.

Tabela 4

Możliwe są różne podejścia i różne formy polityki wspierania rodzin przez państwo. Czy, Pana(i) zdaniem, państwo powinno wspierać:	Wskazania respondentów według terminów badań	
	II 2000	II 2006
	w procentach	
- wszystkie rodziny wychowujące dzieci	36	43
- tylko rodziny znajdujące się w trudnej sytuacji materialnej	61	53
- państwo w ogóle nie powinno wspierać rodzin	1	1
Trudno powiedzieć	2	3

PRZYCZYNY ZMNIJSZENIA LICZBY URODZEŃ

W wypowiedziach respondentów wyjaśniających przyczyny spadku liczby urodzeń najczęściej pojawiają się czynniki ekonomiczne. Największe znaczenie przypisuje się trudnościom związanym z pracą. Blisko dwie trzecie badanych (62%) wskazuje na obawy kobiet przed utratą pracy jako główny powód tej sytuacji. Dodatkowo ponad jedna piąta (22%) mówi o trudnościach z pogodzeniem pracy zawodowej i obowiązków domowych.

Blisko trzy piąte respondentów (58%) zwraca uwagę na złe warunki mieszkaniowe młodych ludzi. Jak można się domyślać, chodzi tu przede wszystkim o niezaspokojone aspiracje. Ponad dwie piąte badanych (42%) sądzi, że dzieci rodziłoby się więcej, gdyby rodzice mieli większe wsparcie ze strony państwa. Nieco mniej osób (36%) wskazuje na obawy przed obniżeniem materialnego poziomu życia.

Przemiany kulturowe wskazywane są znacznie rzadziej. Mniej niż jedna trzecia Polaków (29%) upatruje przyczyn tego zjawiska w emancypacji kobiet - w tym, że przedkładają one karierę zawodową ponad życie osobiste, chcą być niezależne finansowo. Stosunkowo niewiele osób (16%) sądzi, że ludzie obawiają się, czy sprostają obowiązkom rodzinnym, albo nie decydują się na dzieci z lenistwa.

W ciągu ostatnich sześciu lat wzrosło postrzegane znaczenie obaw przed utratą pracy. Jeszcze w 2000 roku była to trzecia najczęściej wybierana przyczyna, obecnie jest ona na pierwszym miejscu. Częściej wskazuje się też na przemiany obyczajowe - chęć robienia kariery przez kobiety.

Wyraźniej rzadziej niż w 2000 roku wskazuje się obecnie na problemy mieszkaniowe, a także na obawy przed pogorszeniem poziomu życia. Rzadziej mówi się też o braku wsparcia ze strony państwa.

Tabela 5

Obecnie w Polsce ludzie decydują się na posiadanie mniejszej liczby dzieci niż kiedyś. Jakie są główne przyczyny mniejszej liczby urodzeń w ostatnich latach?	Wskazania respondentów według terminów badań	
	II 2000	II 2006
	w procentach	
Obawy kobiet przed utratą pracy	52	62
Złe warunki mieszkaniowe, brak wystarczającej liczby mieszkań	76	58
Poczucie braku wsparcia, pomocy ze strony państwa (m.in. w zakresie wychowania, edukacji, opieki medycznej)	55	42
Obawy przed obniżeniem materialnego poziomu życia	50	36
Chęć robienia kariery zawodowej przez kobiety, upowszechnienie się modelu kobiety niezależnej finansowo	19	29
Trudności z pogodzeniem obowiązków rodzinnych i zawodowych	22	22
Wygoda, chęć użycia życia, obawy przed sprostaniem obowiązkom rodzinnym	13	16
Inne	1	3
Trudno powiedzieć	1	3

Procenty nie sumują się do 100, ponieważ badani mogli wybrać trzy przyczyny

Analiza odpowiedzi w podziale ze względu na płeć i posiadanie dzieci pokazuje kilka ciekawych zjawisk.

Kobiety wyraźniej częściej niż mężczyźni przypisują znaczącą rolę obawom kobiet przed utratą pracy. W wypowiedziach kobiet (zarówno planujących mieć dzieci, jak i już je mających) jest to zdecydowanie najważniejszy powód spadku liczby urodzin. W odpowiedziach mężczyzn jest on wymieniany rzadziej - równie często jak złe warunki mieszkaniowe.

Mężczyźni niemający jeszcze dzieci stosunkowo często wskazują na chęć robienia kariery przez kobiety, a także na brak chęci posiadania dzieci u młodych ludzi. Nieco częściej niż kobiety wskazują też na trudności z pogodzeniem obowiązków domowych i zawodowych.

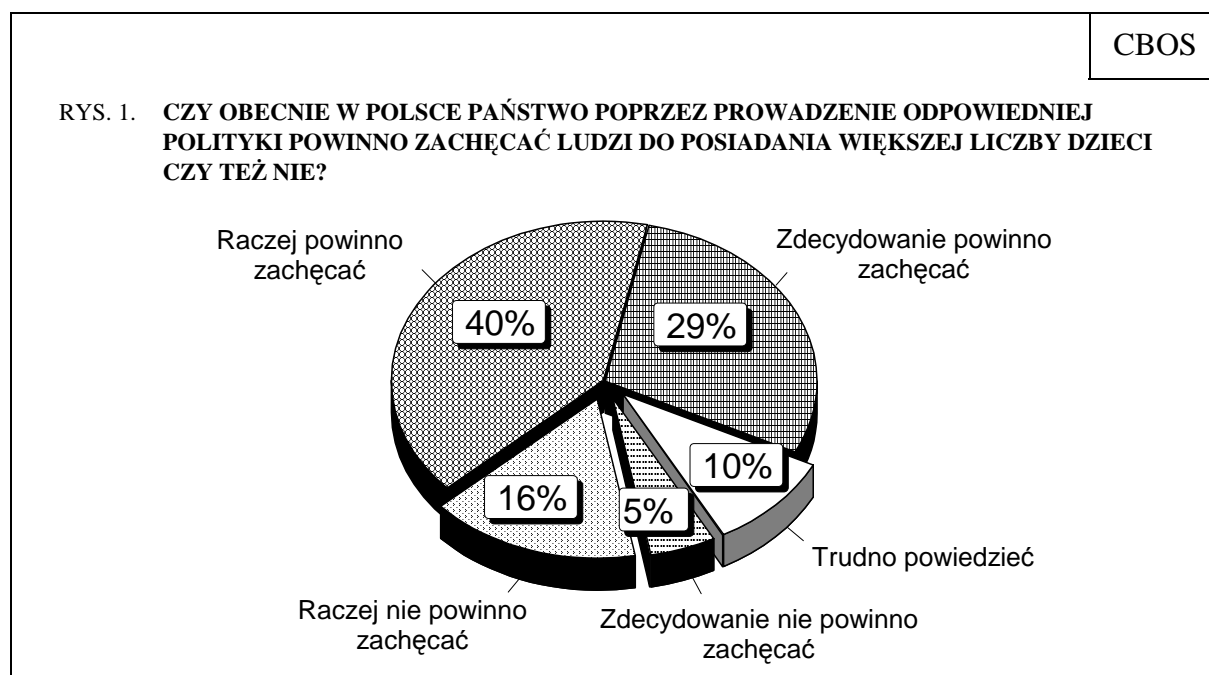
Tabela 6

Jakie są główne przyczyny mniejszej liczby urodzeń w ostatnich latach?	Odpowiedzi osób			
	niemających dzieci, ale chcących mieć		mających dzieci	
	kobiet	mężczyzn	kobiet	mężczyzn
	w procentach			
Obawy kobiet przed utratą pracy	71	57	67	59
Złe warunki mieszkaniowe	61	56	58	58
Poczucie braku wsparcia ze strony państwa	42	37	45	42
Obawy przed obniżeniem materialnego poziomu życia	36	39	32	39
Chęć robienia kariery zawodowej przez kobiety	33	42	26	26
Trudności z pogodzeniem obowiązków rodzinnych i zawodowych	20	27	21	23
Wygoda, chęć użycia życia	11	18	15	18
Inne	2	2	3	5
Trudno powiedzieć	2	1	3	2

Procenty nie sumują się do 100, ponieważ badani mogli wybrać trzy przyczyny

SPOSOBY ZWIĘKSZANIA LICZBY URODZEŃ

Zdecydowana większość respondentów (69%) uważa, że państwo poprzez prowadzenie odpowiedniej polityki powinno zachęcać ludzi do posiadania większej ilości dzieci. Tylko co piąty (21%) jest przeciwnego zdania. Im badani są lepiej wykształceni, tym częściej opowiadają się za stworzeniem systemu zachęt.

Zarówno osoby niemające dzieci, jak i badani, którzy są już rodzicami, w większości opowiadają się za tym, żeby państwo zachęcało ludzi do posiadania potomstwa. Badani bezdzietni, którzy nie chcą mieć dzieci, nieco rzadziej niż inni wyrażają taką opinię, częściej natomiast nie mają na ten temat zdania.

Tabela 7

Czy obecnie w Polsce państwo poprzez prowadzenie odpowiedniej polityki powinno zachęcać ludzi do posiadania większej liczby dzieci czy też nie?	Odpowiedzi osób		
	niemających dzieci i niechających mieć	niemających dzieci, ale chcących mieć	mających dzieci
	w procentach		
Zdecydowanie powinno zachęcać	25	24	31
Raczej powinno zachęcać	29	46	39
Raczej nie powinno zachęcać	19	20	15
Zdecydowanie nie powinno zachęcać	8	4	5
Trudno powiedzieć	20	6	10

W wypowiedziach respondentów można było zauważyć dwa najczęściej pojawiające się sposoby zwiększenia liczby urodzeń: pomoc dla młodych małżeństw w uzyskaniu mieszkania (54% wskazań) i pomoc w powrocie do pracy lub w znalezieniu zatrudnienia dla matek małych dzieci (46%). Te dwie kategorie odpowiedzi odpowiadają najczęściej wskazywanym przyczynom spadku liczby urodzeń.

Nieco ponad jedna trzecia ankietowanych (36%) sądzi, że zachętą do posiadania większej liczby dzieci mogą być długie płatne urlopy macierzyńskie. Nieznacznie mniejsze grupy badanych sądzą, że dobrym rozwiązaniem byłyby ulgi podatkowe dla osób wychowujących dzieci (34%) lub przyznawanie wysokich zasiłków dla rodzin w trudnej sytuacji materialnej (32%).

Kobiety wychowujące dzieci wykonują pracę, z której korzysta ogół społeczeństwa, lecz nie otrzymują one za nią wynagrodzenia - można wobec tego zachęcać je do posiadania dzieci przez płacenie za wychowywanie potomstwa. Rozwiązanie takie popiera 28% respondentów.

Lepszy dostęp do placówek zapewniających opiekę nad małymi dziećmi, takich jak żłobki, przedszkola, świetlice byłby dobrą zachętą zdaniem mniej niż jednej czwartej badanych (23%). Trzeba jednak wziąć pod uwagę, że upowszechnienie opieki nad małymi dziećmi może zachęcać pośrednio - przez stworzenie warunków do godzenia życia zawodowego z osobistym.

Stosunkowo niewielu respondentów (9% wskazań) sądzi, że do rodzenia dzieci mogą zachęcić jednorazowe zasiłki wypłacane kobietom po urodzeniu dziecka (czyli tzw. becikowe). Korzystanie przez ojców z części urlopu macierzyńskiego uznano za dobrą zachętę 7% ankietowanych.

	CBOS
Jakie formy wspierania rodziny, Pana(i) zdaniem, mogą zachęcić ludzi, aby zdecydowali się na posiadanie dzieci?	
Pomoc dla młodych małżeństw w uzyskaniu mieszkania (np. poprzez tańsze i łatwiej dostępne kredyty mieszkaniowe)	54%
Pomoc w powrocie do pracy lub w znalezieniu zatrudnienia dla matek małych dzieci	46%
Długie płatne urlopy macierzyńskie	36%
Ulgi podatkowe dla osób wychowujących dzieci	34%
Wysokie zasiłki dla rodzin znajdujących się w trudnej sytuacji materialnej	32%
Wypłacanie przez państwo pensji dla niepracujących zawodowo kobiet zajmujących się wychowywaniem dzieci	28%
Dostęp do placówek zapewniających opiekę nad małymi dziećmi, takich jak żłobki, przedszkola, świetlice	23%
Jednorazowe zasiłki wypłacane wszystkim kobietom po urodzeniu dziecka	9%
Umożliwienie ojcom korzystania z urlopu na opiekę nad niemowlęciem	7%
Inne	1%
Trudno powiedzieć	4%

Procenty nie sumują się do 100, ponieważ badani mogli wybrać trzy formy wspierania rodziny

Wypowiedzi różnych grup respondentów mają różną wartość informacyjną. Pytaliśmy o zachęty do rodzenia dzieci - należy więc zwrócić szczególną uwagę na odpowiedzi potencjalnych adresatów tych zachęt, a więc przede wszystkim kobiet niemających jeszcze dzieci, ale planujących je mieć. W wypowiedziach tej grupy respondentek kwestią najważniejszą jest pomoc w powrocie do pracy lub w znalezieniu zatrudnienia. Na drugim miejscu jest pomoc w uzyskaniu mieszkania. Średnio wskazują one więcej odpowiedzi niż pozostali.

Tabela 8

Jakie formy wspierania rodziny, Pana(i) zdaniem, mogą zachęcić ludzi, aby zdecydowali się na posiadanie dzieci?	Odpowiedzi badanych			
	niemających dzieci, ale chcących mieć		mających dzieci	
	kobiet	mężczyzn	kobiet	mężczyzn
	w procentach			
Pomoc w uzyskaniu mieszkania	53	62	49	57
Pomoc w powrocie do pracy lub w znalezieniu zatrudnienia dla matek małych dzieci	64	48	45	40
Długie płatne urlopy macierzyńskie	38	30	40	34
Ulgi podatkowe dla wychowujących dzieci	26	35	29	41
Wysokie zasiłki dla rodzin znajdujących się w trudnej sytuacji	34	36	32	30
Wypłacanie przez państwo pensji dla niepracujących zawodowo kobiet zajmujących się wychowywaniem dzieci	23	22	34	25
Dostęp do placówek zapewniających opiekę nad małymi dziećmi	23	21	23	26
Jednorazowe zasiłki wypłacane wszystkim kobietom po urodzeniu dziecka	17	10	7	9
Umożliwienie ojcom korzystania z urlopu na opiekę nad niemowlęciem	5	10	6	8
Inne	1	2	1	1
Trudno powiedzieć	2	3	5	4

Procenty nie sumują się do 100, ponieważ badani mogli wybrać trzy formy wspierania rodziny

W Polsce rodziłoby się więcej dzieci, gdyby kobiety mogły w łatwiejszy sposób pogodzić pracę zawodową z wychowywaniem dzieci - tak uważa dwie trzecie ankietowanych (67%). Znacznie mniej liczna grupa (27%) jest zdania, że zwiększenie przyrostu naturalnego nastąpiłoby przede wszystkim w sytuacji, gdyby kobiety nie musiały pracować zawodowo, aby utrzymać rodzinę.

Tabela 9

Czy, Pana(i) zdaniem, w Polsce rodziłoby się więcej dzieci, gdyby:	Odpowiedzi		
	ogółu badanych	kobiet	mężczyzn
	w procentach		
- kobiety nie musiały pracować zawodowo, aby utrzymać rodzinę	27	24	29
- kobiety mogły w łatwiejszy sposób pogodzić pracę zawodową i wychowywanie dzieci	67	69	65
Trudno powiedzieć	6	6	5

Kilka wybranych działań mogących ułatwić matkom powrót do pracy poddaliśmy ocenie pod względem ich postrzeganej skuteczności. Najważniejsze - zdaniem ponad połowy respondentów (56%) - jest stworzenie matkom warunków, aby mogły pracować w dogodnych dla nich godzinach lub w niepełnym wymiarze czasu. Rozwój tanich i dostępnych placówek zapewniających opiekę nad małymi dziećmi, takich jak: żłobki, przedszkola, świetlice, za skuteczny sposób uważa dwie piąte Polaków (41%). Nieznacznie mniej liczna grupa (39%) sądzi, że sytuację poprawią ulgi dla pracodawców zatrudniających matki wracające do pracy po urlopie wychowawczym (np. zwrot części kosztów zatrudnienia, takich jak składki na ZUS). Co czwarty respondent (24%) oczekuje zmiany prawa i pracy sądów tak, aby kobietom łatwiej było walczyć z dyskryminacją na rynku pracy, a co siódmy (14%) jest zdania, że pomogą bezpłatne szkolenia zawodowe lub kursy dokształcające.

	CBOS
Które z wymienionych sposobów pomocy kobietom wracającym do pracy po urodzeniu dziecka są, Pana(i) zdaniem, najbardziej skuteczne?	
Umożliwienie matkom pracy w dogodnych dla nich godzinach lub w niepełnym wymiarze czasu, np. na część etatu	56%
Rozwój tanich i dostępnych placówek zapewniających opiekę nad małymi dziećmi, takich jak żłobki, przedszkola, świetlice	41%
Ulgi dla pracodawców zatrudniających matki wracające do pracy po urlopie wychowawczym (np. zwrot części kosztów zatrudnienia, takich jak składki na ZUS)	39%
Zmiana prawa i pracy sądów tak, aby kobietom łatwiej było walczyć z dyskryminacją na rynku pracy	24%
Bezpłatne szkolenia zawodowe, kursy dokształcające	14%
Inne	1%
Trudno powiedzieć	8%

Procenty nie sumują się do 100, ponieważ badani mogli wybrać dwa sposoby

Kobiety planujące posiadanie dzieci szczególnie często wskazują na możliwość zatrudnienia w elastycznym czasie jako na skuteczny sposób pomocy kobietom wracającym do pracy. Średnio podpowiadają one więcej sposobów niż matki i mężczyźni.

Tabela 10

Które z wymienionych sposobów pomocy kobietom wracającym do pracy po urodzeniu dziecka są, Pana(i) zdaniem, najbardziej skuteczne?	Odpowiedzi kobiet	
	niemających dzieci, ale chcących mieć	mających dzieci
	w procentach	
Umożliwienie matkom pracy w dogodnych dla nich godzinach lub w niepełnym wymiarze czasu	71	58
Rozwój tanich i dostępnych placówek zapewniających opiekę nad małymi dziećmi	44	38
Ulgi dla pracodawców zatrudniających matki wracające do pracy po urlopie wychowawczym	26	40
Zmiana prawa i pracy sądów tak, aby kobietom łatwiej było walczyć z dyskryminacją na rynku pracy	28	21
Bezpłatne szkolenia zawodowe, kursy dokształcające	21	13
Inne	0	1
Trudno powiedzieć	2	10

Procenty nie sumują się do 100, ponieważ badani mogli wybrać dwa sposoby

Jednym ze sposobów podzielenia obowiązków domowych byłoby umożliwienie mężczyznom brania urlopu na opiekę nad niemowlęciem, czyli urlopu macierzyńskiego. Jak wynika z danych wcześniej przedstawionych, nie jest to kwestia uznawana za kluczową. Niemniej jednak wprowadzenie takiej możliwości popiera ponad trzy czwarte badanych (77%).

Tabela 11

Jak Pan(i) sądzi, czy mężczyźni powinni mieć możliwość wzięcia urlopu na opiekę nad niemowlęciem (urlopu macierzyńskiego), czy też tylko kobiety powinny mieć taką możliwość?	Odpowiedzi		
	ogółu badanych	kobiet	mężczyzn
	w procentach		
Zarówno mężczyźni, jak i kobiety powinni mieć możliwość wzięcia takiego urlopu	77	80	74
Tylko kobiety powinny mieć taką możliwość	18	16	21
Trudno powiedzieć	5	4	5

DYSKRYMINOWANIE W PRACY KOBIET W CIĄŻY I MATEK MAŁYCH DZIECI

Sytuacja kobiet na rynku pracy jest utrudniona z racji posiadania dzieci (lub takiej możliwości). Padają one czasem ofiarą dyskryminacji już przy staraniu się o pracę. Zdarza się, że prawa kobiet w ciąży i matek małych dzieci są przez pracodawców naruszane. Czasem posiadanie dzieci staje się przyczyną (bezpośrednią lub pośrednią) zwolnienia z pracy. W omawianym badaniu podjęliśmy próbę oszacowania skali dyskryminowania w pracy kobiet

w ciąży i matek małych dzieci. Wyróżniliśmy kilka możliwych mechanizmów ograniczenia praw tych kobiet i spytaliśmy, czy wymienione sytuacje pojawiają się w zakładzie pracy respondenta.

Stosunkowo często zdarza się, że pracodawca uniemożliwia kobietom korzystającym z urlopów wychowawczych powrót do pracy. Prawie co piąty pracownik najemny zauważył takie sytuacje w swoim zakładzie pracy. Nieco rzadziej zdarza się, że zwalnia się kobiety, które z powodu opieki nad dzieckiem często korzystają ze zwolnień lekarskich.

Co dziesiąty zatrudniony zauważył, że w jego zakładzie pracy kobiety w ciąży muszą pracować w uciążliwych lub szkodliwych warunkach. Grupa respondentów zbliżonej wielkości twierdzi, że w ich zakładach matki karmiące nie mogą korzystać z - przysługującej im zgodnie z kodeksem pracy - przerwy na karmienie. Warto jednak zauważyć, że znaczna część badanych nie potrafiła odpowiedzieć na to pytanie, więc zjawisko to może być bardziej rozpowszechnione.

Część pracowników zna przypadki zwalniania z pracy kobiet w ciąży i tyle samo twierdzi, że w ich zakładach pracy matkom małych dzieci nie udziela się urlopów wychowawczych.

Tabela 12

Czy w Pana(i) zakładzie pracy zdarza się, że:	Zdarza się*	Nie zdarza się	Trudno powiedzieć
	w procentach		
- uniemożliwia się powrót do pracy kobietom korzystającym z urlopów wychowawczych	19	67	14
- zwalnia się z pracy kobiety, które z powodu opieki nad dzieckiem często korzystają ze zwolnień lekarskich	12	73	14
- kobiety w ciąży zatrudnia się w uciążliwych lub szkodliwych warunkach	10	84	5
- matki karmiące dziecko nie mogą korzystać z przysługującej im przerwy na karmienie	9	72	20
- zwalnia się kobiety w ciąży z pracy	6	86	8
- matkom małych dzieci nie udziela się urlopów wychowawczych	6	84	10
* Łącznie odpowiedzi „zdarza się często” i „zdarza się, ale rzadko” Odpowiadali respondenci pracujący w zakładach pracy, w których zatrudnione są kobiety; N=383			

Prawa kobiet w ciąży i matek małych dzieci najczęściej naruszane są w zakładach o własności mieszanej - państwowej i prywatnej. Są to zwykle duże przedsiębiorstwa w trakcie prywatyzacji. Nieco lepiej sytuacja wygląda w przedsiębiorstwach prywatnych (poza rolnictwem). Najrzadziej naruszenia prawa w tym względzie zdarzają się w instytucjach państwowych i publicznych - w sferze budżetowej, szkołach, służbie zdrowia.

Tabela 13

Czy w Pana(i) zakładzie pracy zdarza się, że:	Odpowiedzi twierdzące pracowników zakładów o własności:		
	państwowej, publicznej	mieszanej - państwowej i prywatnej	prywatnej (poza rolnictwem)
	w procentach		
- uniemożliwia się powrót do pracy kobietom korzystającym z urlopów wychowawczych	18	25	23
- zwalnia się z pracy kobiety, które z powodu opieki nad dzieckiem często korzystają ze zwolnień lekarskich	11	22	13
- kobiety w ciąży zatrudnia się w uciążliwych lub szkodliwych warunkach	11	10	11
- matki karmiące dziecko nie mogą korzystać z przysługującej im przerwy na karmienie	4	14	10
- zwalnia się kobiety w ciąży z pracy	4	8	7
- matkom małych dzieci nie udziela się urlopów wychowawczych	5	12	6

Zakłady pracy znajdujące się w dobrej kondycji z zasady lepiej traktują kobiety w ciąży i matki. Znacznie rzadziej narusza się w nich prawa kobiet niż w przedsiębiorstwach, które gorzej sobie radzą.

Tabela 14

Czy w Pana(i) zakładzie pracy zdarza się, że:	Odpowiedzi twierdzące pracowników, których sytuacja zakładu pracy jest:		
	dobra	ani dobra, ani zła	zła
	w procentach		
- uniemożliwia się powrót do pracy kobietom korzystającym z urlopów wychowawczych	14	25	24
- zwalnia się z pracy kobiety, które z powodu opieki nad dzieckiem często korzystają ze zwolnień lekarskich	9	17	19
- kobiety w ciąży zatrudnia się w uciążliwych lub szkodliwych warunkach	7	16	16
- matki karmiące dziecko nie mogą korzystać z przysługującej im przerwy na karmienie	5	13	11
- zwalnia się kobiety w ciąży z pracy	3	9	10
- matkom małych dzieci nie udziela się urlopów wychowawczych	4	10	9

Liczba urodzeń nie zwiększy się, jeżeli nie zostaną stworzone mechanizmy pozwalające kobietom pogodzić aktywność zawodową i obowiązki związane z wychowywaniem dzieci. Obawy kobiet przed utratą pracy to najczęściej wymieniany powód spadku liczby urodzeń. Zdaniem potencjalnych matek, pomoc w powrocie do pracy byłaby najlepszą zachętą do rodzenia dzieci. Najskuteczniejsze sposoby to, zdaniem badanych: wprowadzenie elastycznego czasu pracy i większych możliwości pracy w niepełnym wymiarze, a także rozwinięcie opieki nad małymi dziećmi. Warto też wprowadzić ulgi dla pracodawców zatrudniających kobiety wracające do aktywności zawodowej po urlopie wychowawczym.

Druga ważna kwestia to brak mieszkań dla młodych ludzi. Perspektywa uzyskania własnego mieszkania mogłaby skłonić młodych ludzi do podjęcia decyzji o urodzeniu dziecka. Jednorazowe zasiłki dla kobiet nie mają większego znaczenia.

Sytuacja zawodowa kobiet w ciąży i matek małych dzieci jest najtrudniejsza w zakładach będących w złej kondycji. Położenie wszystkich tam zatrudnionych jest niełatwe. Można jednak przypuszczać, że macierzyństwo dodatkowo komplikuje ich sytuację. W momentach kryzysu redukcje obejmują w pierwszej kolejności pracowników o stosunkowo słabej pozycji, a do takich należą matki małych dzieci.

Opracował
Michał WENZEL

A N E K S

Tabela 1. Ludzie różnie oceniają obecną politykę państwa wobec rodziny. Stosując skalę ocen od bardzo dobrze do niedostatecznie, proszę powiedzieć, jak ocenia Pan(i) obecną politykę państwa wobec rodziny?

(%)

	Bardzo dobrze	Dobrze	Dostatecznie	Niedostatecznie	Trudno powiedzieć	Liczba osób
Ogółem	1	15	45	31	8	1011
Płeć						
Mężczyźni	1	17	43	33	6	482
Kobiety	1	13	47	30	9	529
Wiek						
18-24 lat	1	20	46	29	5	156
25-34	2	18	37	35	8	189
35-44	1	11	49	36	3	170
45-54	1	13	48	32	5	203
55-64	2	12	56	23	7	127
65 lat i więcej	0	13	38	29	19	165
Miejsce zamieszkania						
Wieś	2	16	44	30	9	375
Miasto do 20 tys.	2	12	57	18	10	126
20-100 tys.	1	16	47	31	5	199
101-500 tys.	1	14	39	38	8	194
501 tys.i więcej mieszk.	0	13	44	37	6	118
Wykształcenie						
Podstawowe	1	13	44	28	14	291
Zasadnicze zawodowe	1	16	45	31	6	260
Średnie	1	16	47	31	5	350
Wyższe	1	11	44	40	4	110
Grupa społ.-zaw. pracujący						
Kadra kier., inteligencja	1	16	54	25	3	73
Prac.umysł.niż.szczębla	0	14	41	39	5	94
Pracownicy fiz.- umysł.	0	19	51	28	2	71
Robotnicy wykwalifikowani	0	8	49	37	5	100
Robotnicy niewykwalifik.	0	24	39	35	2	39
Rolnicy	11	17	37	27	8	54
Pracujący na własny rach.	0	9	55	27	8	26
Bierni zawodowo						
Renciści	0	13	49	28	10	103
Emeryci	1	15	41	28	15	206
Uczniowie i studenci	2	23	44	25	7	80
Bezrobotni	2	11	47	35	5	118
Gospodynie domowe i inni	0	10	37	42	11	47
Pracuje w:						
inst. państw., publicznej	1	14	54	28	3	138
spółce właścicieli	0	14	61	21	4	54
prywatnych i państwa	0	14	42	40	4	213
sekt. pryw. poza rolnict.	9	13	38	31	9	67
prywatnym gosp. rolnym						
Dochody na jedną osobę						
Do 300 zł	2	13	40	43	2	141
301-500	2	17	52	27	2	161
501-900	0	13	52	28	8	202
901-1200	1	16	54	25	3	78
Powyżej 1200 zł	0	21	46	29	4	63
Ocena własnych war. mater.						
Złe	1	10	38	43	7	282
Średnie	1	14	48	28	8	445
Dobre	1	19	47	25	7	284
Udział w prakt. religijnych						
Kilka razy w tygodniu	6	12	57	18	7	57
Raz w tygodniu	1	17	46	28	7	529
1-2 razy w miesiącu	1	10	46	36	8	155
Kilka razy w roku	0	12	40	40	9	170
W ogóle nie uczestniczy	1	14	42	32	11	99
Poglądy polityczne						
Lewica	1	13	47	35	4	143
Centrum	1	15	51	29	4	286
Prawica	2	19	44	31	4	337
Trudno powiedzieć	1	10	39	31	19	243

Tabela 2. Możliwe są różne podejścia i różne formy polityki wspierania rodzin przez państwo. Czy, Pana(i) zdaniem, państwo powinno wspierać: 1 - wszystkie rodziny wychowujące dzieci; 2 - tylko rodziny znajdujące się w trudnej sytuacji materialnej; 3 - Państwo w ogóle nie powinno wspierać rodzin (%)

	1	2	3	Trudno powiedzieć	Liczba osób
Ogółem	43	53	1	3	1011
Płeć					
Mężczyźni	40	56	2	2	482
Kobiety	45	51	0	4	529
Wiek					
18-24 lat	49	48	2	2	156
25-34	53	45	1	0	189
35-44	46	51	0	2	170
45-54	40	56	1	3	203
55-64	35	61	1	3	127
65 lat i więcej	31	60	1	8	165
Miejsce zamieszkania					
Wieś	37	58	2	3	375
Miasto do 20 tys.	33	64	1	3	126
20-100 tys.	50	46	0	3	199
101-500 tys.	53	42	1	4	194
501 tys. i więcej mieszk.	42	57	0	1	118
Wykształcenie					
Podstawowe	37	58	1	4	291
Zasadnicze zawodowe	44	52	2	3	260
Średnie	43	54	0	3	350
Wyższe	54	42	2	2	110
Grupa społ.-zaw. pracujący					
Kadra kier., inteligencja	58	40	2	0	73
Prac. umysł. niż. szczebla	49	49	0	2	94
Pracownicy fiz.- umysł.	46	52	0	2	71
Robotnicy wykwalifikowani	39	56	1	3	100
Robotnicy niewykwalifik.	41	53	3	3	39
Rolnicy	36	64	0	0	54
Pracujący na własny rach.	63	35	3	0	26
Bierni zawodowo					
Renciści	40	51	1	8	103
Emeryci	36	59	2	4	206
Uczniowie i studenci	46	50	2	1	80
Bezrobotni	37	61	0	1	118
Gospodynie domowe i inni	55	39	0	6	47
Pracuje w:					
inst. państw., publicznej	48	50	1	1	138
spółce właścicieli					
prywatnych i państwa	41	54	0	5	54
sekt. pryw. poza rolnict.	49	48	1	1	213
prywatnym gosp. rolnym	37	61	0	1	67
Dochody na jedną osobę					
Do 300 zł	38	60	1	1	141
301-500	42	54	1	3	161
501-900	40	57	0	3	202
901-1200	42	54	3	1	78
Powyżej 1200 zł	39	57	1	3	63
Ocena własnych war. mater.					
Złe	34	61	1	4	282
Średnie	45	51	1	3	445
Dobre	49	49	1	2	284
Udział w prakt. religijnych					
Kilka razy w tygodniu	54	42	1	3	57
Raz w tygodniu	41	55	1	3	529
1-2 razy w miesiącu	40	56	0	4	155
Kilka razy w roku	43	54	0	3	170
W ogóle nie uczestniczy	49	44	2	5	99
Poglądy polityczne					
Lewica	55	42	2	1	143
Centrum	40	57	1	1	286
Prawica	44	53	0	3	337
Trudno powiedzieć	37	55	1	7	243

Tabela 3. Czy obecnie w Polsce państwo poprzez prowadzenie odpowiedniej polityki powinno zachęcać ludzi do posiadania większej liczby dzieci czy też nie?

(%)

	Powinno zachęcać	Nie powinno zachęcać	Trudno powiedzieć	Liczba osób
Ogółem	69	21	10	1009
Płeć				
Mężczyźni	70	21	9	482
Kobiety	68	22	10	527
Wiek				
18-24 lat	65	28	6	155
25-34	70	22	8	189
35-44	68	23	9	170
45-54	70	23	6	203
55-64	71	20	8	126
65 lat i więcej	69	12	19	165
Miejsce zamieszkania				
Wieś	66	21	12	374
Miasto do 20 tys.	66	27	7	125
20-100 tys.	70	21	9	199
101-500 tys.	72	19	9	194
501 tys. i więcej mieszk.	72	22	6	118
Wykształcenie				
Podstawowe	62	23	15	290
Zasadnicze zawodowe	67	25	8	259
Średnie	72	21	7	350
Wyższe	82	13	5	110
Grupa społ.-zaw. pracujący				
Kadra kier., inteligencja	73	18	9	73
Prac. umysł. niż. szczebla	78	16	6	94
Pracownicy fiz.- umysł.	72	26	3	71
Robotnicy wykwalifikowani	70	21	9	100
Robotnicy niewykwalifik.	72	20	8	39
Rolnicy	72	20	8	54
Pracujący na własny rach.	61	34	5	26
Bierni zawodowo				
Renciści	66	23	11	103
Emeryci	71	14	15	206
Uczniowie i studenci	69	24	7	79
Bezrobotni	54	36	10	118
Gospodynie domowe i inni	68	22	10	47
Pracuje w:				
inst. państw., publicznej	76	20	4	138
spółce właścicieli				
prywatnych i państwa	66	27	7	54
sekt. pryw. poza rolnict.	70	21	9	213
prywatnym gosp. rolnym	74	19	7	67
Dochody na jedną osobę				
Do 300 zł	68	26	5	140
301-500	73	20	7	161
501-900	68	22	10	202
901-1200	78	18	4	78
Powyżej 1200 zł	72	21	7	63
Ocena własnych war. mater.				
Złe	65	22	13	282
Średnie	70	21	9	444
Dobre	71	22	8	284
Udział w prakt. religijnych				
Kilka razy w tygodniu	84	8	7	57
Raz w tygodniu	72	20	8	528
1-2 razy w miesiącu	71	18	11	155
Kilka razy w roku	63	25	12	170
W ogóle nie uczestniczy	52	38	10	99
Poglądy polityczne				
Lewica	69	25	6	143
Centrum	71	22	8	286
Prawica	75	19	6	337
Trudno powiedzieć	59	23	18	241

Tabela 4. Czy, Pana(i) zdaniem, w Polsce rodziłoby się więcej dzieci, gdyby: 1 - kobiety nie musiały pracować zawodowo, aby utrzymać rodzinę; 2 - kobiety mogły w łatwiejszy sposób pogodzić pracę zawodową i wychowywanie dzieci

(%)

	1	2	Trudno powiedzieć	Liczba osób
Ogółem	27	67	6	1009
Płeć				
Mężczyźni	29	65	5	480
Kobiety	24	69	6	529
Wiek				
18-24 lat	15	83	2	155
25-34	22	76	3	189
35-44	27	67	6	170
45-54	30	65	5	202
55-64	26	66	8	127
65 lat i więcej	40	48	12	165
Miejsce zamieszkania				
Wieś	32	62	6	374
Miasto do 20 tys.	29	62	8	124
20-100 tys.	25	69	6	199
101-500 tys.	18	77	5	194
501 tys. i więcej mieszk.	25	73	2	118
Wykształcenie				
Podstawowe	34	56	10	290
Zasadnicze zawodowe	29	66	5	259
Średnie	24	73	3	350
Wyższe	14	82	4	110
Grupa społ.-zaw. pracujący				
Kadra kier., inteligencja	11	84	5	73
Prac. umysł. niż. szczebla	25	73	2	94
Pracownicy fiz.- umysł.	27	69	3	71
Robotnicy wykwalifikowani	34	63	3	99
Robotnicy niewykwalifik.	39	58	2	38
Rolnicy	38	58	4	54
Pracujący na własny rach.	22	67	11	26
Bierni zawodowo				
Renciści	25	66	9	103
Emeryci	36	54	10	206
Uczniowie i studenci	11	87	3	80
Bezrobotni	19	74	7	118
Gospodynie domowe i inni	31	68	2	47
Pracuje w:				
inst. państw., publicznej	22	73	5	137
spółce właścicieli				
prywatnych i państwa	21	76	4	54
sekt. pryw. poza rolnict.	28	68	3	212
prywatnym gosp. rolnym	38	59	3	67
Dochody na jedną osobę				
Do 300 zł	32	64	4	141
301-500	26	71	3	159
501-900	26	69	6	202
901-1200	17	76	7	78
Powyżej 1200 zł	19	79	3	63
Ocena własnych war. mater.				
Złe	28	65	8	280
Średnie	31	63	6	445
Dobre	19	77	4	284
Udział w prakt. religijnych				
Kilka razy w tygodniu	44	56	0	57
Raz w tygodniu	29	65	6	527
1-2 razy w miesiącu	20	73	7	155
Kilka razy w roku	25	70	5	170
W ogóle nie uczestniczy	17	73	10	99
Poglądy polityczne				
Lewica	21	77	2	143
Centrum	22	73	5	285
Prawica	29	66	5	337
Trudno powiedzieć	33	56	11	242

Tabela 5. Jak Pan(i) sądzi, czy mężczyźni powinni mieć możliwość wzięcia urlopu na opiekę nad niemowlęciem (urlopu macierzyńskiego), czy też tylko kobiety powinny mieć taką możliwość? 1 - zarówno mężczyźni, jak i kobiety powinni mieć możliwość wzięcia takiego urlopu; 2 - tylko kobiety powinny mieć taką możliwość (%)

	1	2	Trudno powiedzieć	Liczba osób
Ogółem	77	18	5	1011
Płeć				
Mężczyźni	74	21	5	482
Kobiety	80	16	4	529
Wiek				
18-24 lat	87	10	3	156
25-34	83	15	2	189
35-44	81	16	3	170
45-54	75	20	5	203
55-64	78	18	3	127
65 lat i więcej	57	30	13	165
Miejsce zamieszkania				
Wieś	73	22	5	375
Miasto do 20 tys.	83	16	1	126
20-100 tys.	80	15	5	199
101-500 tys.	78	15	7	194
501 tys. i więcej mieszk.	77	20	4	118
Wykształcenie				
Podstawowe	69	22	9	291
Zasadnicze zawodowe	78	18	4	260
Średnie	80	16	3	350
Wyższe	86	13	1	110
Grupa społ.-zaw. pracujący				
Kadra kier., inteligencja	87	12	1	73
Prac. umysł. niż. szczebla	85	13	3	94
Pracownicy fiz.- umysł.	82	17	1	71
Robotnicy wykwalifikowani	84	14	2	100
Robotnicy niewykwalifik.	64	32	5	39
Rolnicy	70	26	4	54
Pracujący na własny rach.	74	26	0	26
Bierni zawodowo				
Renciści	79	16	5	103
Emeryci	63	28	9	206
Uczniowie i studenci	85	9	6	80
Bezrobotni	80	14	5	118
Gospodynie domowe i inni	81	13	6	47
Pracuje w:				
inst. państw., publicznej	79	18	3	138
spółce właścicieli				
prywatnych i państwa	81	19	0	54
sekt. pryw. poza rolnict.	83	15	2	213
prywatnym gosp. rolnym	70	26	4	67
Dochody na jedną osobę				
Do 300 zł	81	17	2	141
301-500	81	18	1	161
501-900	75	18	7	202
901-1200	74	24	2	78
Powyżej 1200 zł	82	14	4	63
Ocena własnych war. mater.				
Złe	72	21	7	282
Średnie	77	17	5	445
Dobre	81	16	2	284
Udział w prakt. religijnych				
Kilka razy w tygodniu	74	26	0	57
Raz w tygodniu	77	18	5	529
1-2 razy w miesiącu	73	20	8	155
Kilka razy w roku	79	16	5	170
W ogóle nie uczestniczy	82	15	3	99
Poglądy polityczne				
Lewica	77	18	5	143
Centrum	83	14	3	286
Prawica	76	21	3	337
Trudno powiedzieć	70	20	9	243